

İrəvan Müəllimlər Seminariyası – 140

“Biz tarixi torpaqlarımızı da unutmamalıyıq və unutmuşuq. Bu, gələcək fəaliyyətimiz üçün istiqamət olmalıdır, necə ki, biz bu gün də bu istiqamətdə iş görürük. Bizim tarixi torpaqlarımız İrəvan xanlığıdır, Zəngəzur, Göyçə mahallarıdır. Bunu gənc nəsil də, dünya da bilməlidir. Mən şadam ki, bu məsələ ilə bağlı - bizim özəli torpaqlarımızın tarixi ilə bağlı indi sanballı elmi əsərlər yaradılır, filmlər çəkilir, sərgilər təşkil olunur. Biz növbəti illərdə bu istiqamətdə daha fəal olmalıyıq və dünyanın müxtəlif yerlərində sərgilər, təqdimatlar keçirilməlidir. Çünki İrəvan bizim tarixi torpağımızdır və biz azərbaycanlılar bu tarixi torpaqlara qayıtmalıyıq. Bu, bizim siyasi və strateji hədəfimizdir və biz tədricən bu hədəfə yaxınlaşmalıyıq”.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İrəvan Müəllimlər Seminariyası pedaqoji fikir salnaməmizə yaddaqalan səhifələr yazıb

Milli müəllim kadrları hazırlayan təhsil ocağı

Fərrux RÜSTƏMOV,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
İbtidai təhsil fakültəsinin dekani, pedaqoji elmlər doktoru,
professor, Əməkdar elm xadimi

Milli yaddaşın bərpasına hədəflənmiş Sərəncam

Hər bir millət gələcəyə öz tarixinin çiyində gedir. Keçmiş bilməmək yalnız indi baş verənlərin dərkinə deyil, həm də gələcəyə nüfuz etmək təşəbbüslərinə mane olur. Keçmiş bu günə bağlı olduğu kimi, gələcəklə də sıx əlaqədardır. Təkcə bu günü deyil, sabahı-gələcəyi dərinləndirən dərk etmək, qiymətləndirmək baxımından da keçmiş yaxşı öyrənməli və sələflərimizin yaratdıqları mənəvi dəyərlərə sahib çıxmalıyıq. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 29 dekabr 2021-ci il tarixində imzaladığı “İrəvan Müəllimlər Seminariyasının 140 illiyinin qeyd edilməsi haqqında” Sərəncam mühüm elmi-pedaqoji, siyasi-ideoloji, mədəni-mənəvi əhəmiyyət kəsb edir. Bu sərəncam İrəvan mahalında azərbaycanlıların min illər boyu yaratdığı tarixi irsə sahib çıxmaqla tarixi yaddaşımızı bərpa etməyə və strateji hədəflərə nail olmağa hədəflənib.

Üləma, füzəla və şüəra şəhəri-İrəvan

Zəngi çayının sahilində dağlarla əhatə olunmuş düzənlikdə salınan qədim Azərbaycan şəhəri İrəvan bölgədə təhsil-tərbiyə mədəniyyətinin, maarifin və maarifçiliyin inkişafında mühüm rol oynamışdır. XX əsrin əvvəllərinə kimi şəhər əhalisinin mütləq əksəriyyətini azərbaycanlılar təşkil etmişdir. Erməni ensiklopediyasında da özünə yer tapan xronoloji cədvəle görə, İrəvan 438 il (1390-cı ildən 1828-ci ilədək) azərbaycanlılar tərəfindən idarə olunmuşdur. 1828-ci ildə İrəvan xanlıqı Rusiya tərəfindən ilhaq edildikdən sonra burada əhalinin milli tərkibi nəzərə alınmadan Erməni vilayəti təşkil edilmiş, İrandan 40 min və Osmanlı dövlətindən 84600 erməni qədim Azərbaycan torpağına yerləşdirilmişdir. Ciddi demoqrafik dəyişikliyə baxmayaraq, həmin illərdə şəhər əhalisinin 9710 nəfərindən 7331 nəfəri (75,5%) azərbaycanlı olmuşdur. “Üləma, füzəla və şüəra” (F.B.Köçərli) yurdu kimi tanınan İrəvan şəhəri qısa

bir vaxtda ictimai-siyasi, ədəbi-bədii və pedaqoji fikrin mərkəzinə çevrilmiş, Mirzə Qədim İrəvani, Fazil İrəvani, Axund Molla Məhəmməd İrəvani, Əbülfəqim İrəvani, Abbas Məhəmmədşad, Cabbar Əsgərzadə, Mirabbas Mirbəyrov, Teymur xan Makinski, Rəşid bəy İsmaylov, Nəriman bəy Nərimanbəyov, Miryusif Mirbabayev, Əkbər ağa Şeyxülislamov, Mustafa bəy Topçubaşov, Əziz Əliyev, Maqşud Məmmədov, Heydər Hüseynov, Cəfər Xəndan, Əhməd Cəmil, Mirəli Seyidov, Kamil Əliyev kimi onlarla görkəmli ziyalıların ana yurdu kimi tanınmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin də dediği kimi, “İrəvan şəhəri tarixən azərbaycanlıların köklü yaşadığı böyük elm, maarif və mədəniyyət mərkəzlərindən biri kimi şöhrət tapmışdır. Şəhərdə Azərbaycan xalqına məxsus son dərcə zəngin ədəbi-mədəni mühit formalaşmışdır”.

İrəvanda maarifçilik mühiti

İrəvan quberniyasında yaşayan azərbaycanlılar Bakı və Gəncə quberniyalarından sonra sayca üçüncü yeri tuturdu. Burada ənənəvi məktəb və mədrəsələrin geniş şəbəkəsi mövcud idi. Təpəbaşı, Zəl xan, Sərtib xan, Hacı Novruzəli bəy, Qala, Dəmirbulaq, Hacı Cəfər bəy, Rəcəb paşa, Məhəmməd Sərtib, Hacı İmam və Göy məscidin (yaxud Hüseynqulu xan) məscidlərinin nəzdində yüksək tipli mədrəsələr fəaliyyət göstərirdi. Yalnız Hüseynqulu xan məscidində 200 şagirdin oxuması yerli əhalinin təhsilə böyük diqqət göstərməsinin bariz ifadəsidir. 1830-cu ildə Cənubi Qafqazda 1134 məscid mövcud idi ki, onların da əksəriyyətinin nəzdində ya

mollaxana, ya da mədrəsə fəaliyyət göstərirdi. QTD-nin poçtçisi 1867-ci ildə Qafqaz sərdarına yazdığı illik hesabatında bildirdi ki, məscid nəzdindəki müsəlman məktəblərinin və oradakı şagirdlərin heç olmasa, təxmini sayını müəyyən etmək təşəbbüsümüz heç bir nəticə vermədi. Hər halda onların sayı çox böyükdür, 800-dən çox məktəb, heç olmasa 15 min şagird var. Onların da xeyli hissəsi İrəvan azərbaycanlılarının payına düşürdü. 1878-ci ilin məlumatına görə, İrəvan quberniyasında 60 məscid məktəbi fəaliyyət göstərirdi.

İrəvanda yeni məktəb sisteminin yaradılması XIX əsrin 30-cu illərinə təsadüf edir. Yerli xalqları itaətə saxlamaq, ruslaşdırma və xristianlaşdırma siyasətini həyata keçirmək, çarizmin hökmranlığını möhkəmləndirmək məqsədilə milli ucaqlarda qəza məktəblərinin açılmasını nəzərdə tutan Zaqafqaziya məktəblərinin ilk nizamnaməsi (1829) qəbul olundu. Bu nizamnaməyə görə, cənubi Qafqazda 20 qəza məktəbinin açılması nəzərdə tutulurdu. 1832-ci ildə İrəvan şəhərində ilk dünyəvi məktəb – ikisinifli qəza məktəbi yaradıldı. Qəza məktəbi 1839-cu ildə üç sinifli qəza məktəbinə, 1869-cu ildə 4 sinifli progimnaziyaya, 1881-ci ildə gimnaziyaya çevrildi. Gimnazianın 600-ə yaxın azərbaycanlı məzun olmuşdur. Görkəmli Azərbaycan maarifçisi F.B.Köçərlinin pedaqoji fəaliyyətinin mühüm bir hissəsi bu gimnaziya ilə bağlı olmuşdur. İrəvan şəhərində yeni üsullu ana dilli məktəblərin meydana gəlməsi də həmin dövrə təsadüf edir. Məşədi Molla İsmayıl Hacı Kazımov, Mirzə Kazım Əsgərzadə 1882-ci ildə, Mirzə Həsən Rüşdiyyə 1883-cü ildə Təbrizdən İrəvana gələrək

orada yeni üsullu məktəblər açdılar. İrəvan quberniyasında ildən-ilə qəza məktəblərinin və ibtidai kənd məktəblərinin yaradılması xalq müəllimlərinə zəruri ehtiyac yaratmışdı. O dövrdə ibtidai məktəblər üçün xalq müəllimləri seminariyalarda və müəllimlər institutlarında hazırlanırdı.

Müəllim seminariyaları

XIX əsrin I yarısında Qərbi Avropa ölkələrində müəllim seminariyaları geniş yayıldığı halda, Rusiyada ilk pedaqoji seminariya 1786-cı ildə təşkil edilmişdi. Üçillik təhsil müddəti olan seminariyanın əsas məqsədi ibtidai məktəblər üçün müəllim kadrları hazırlamaqdan ibarət idi. XIX əsrin 60-cı illərində Rusiyada müəllimlər seminariyasının geniş şəbəkəsi yaradıldı. Yeni yaranan seminariyaların layihəsinin müəllifi görkəmli rus pedaqoqu K.D.Üşinski idi. Onun hazırladığı “Müəllim seminariyasının layihəsi” 1861-ci ildə nəşr edilmişdir. Rusiya XMN ölkədə seminariyaların fəaliyyətini tənzimləmək məqsədilə 1870-ci ildə “Müəllimlər seminariyası haqqında əsasnamə” təsdiq etdi. Həmin dövrdə Moskva, Peterburq, Xarkov, Kazan, Odessa təlim dairələrində xeyli müəllim seminariyaları fəaliyyət göstərsə də, seminariyalar regionlar üzrə düzgün paylanmamışdı. Belə ki, Rusiyanın milli ucaqları bu bölgüdən kənarda qalmışdı. Yalnız yeni əsasnaməyə və 1875-ci ildə təsdiq edilmiş təlimatı xarakterli məktuba əsasən Kubanda (1871), Qoridə (1876) və İrəvanda (1881) müəllim seminariyaları açıldı. Kuban müəllimlər seminariya-

sında cəmi 1 nəfər azərbaycanlı təhsil aldığı halda, Qori və İrəvan seminariyalarının hər birində 300-dək azərbaycanlı xalq müəllimi hazırlanmışdır. “M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin məzunları Rusiyada elm, mədəniyyət və incəsənətin inkişafında hansı xidmətləri göstərmişlərə, Qori Müəllimlər Seminariyasının məzunları da Azərbaycan üçün həmin xidmətləri göstərmişlər”. Azərbaycan təhsil və pedaqoji fikir tarixinin görkəmli tədqiqatçısı Hüseyn Əhmədovun bu fikirlərini eyni ilə İrəvan Müəllimlər Seminariyasına da aid etmək olar. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin İrəvan Müəllimlər Seminariyasının 140 illiyinin keçirilməsi ilə bağlı imzaladığı sərəncamda da vurğulandığı kimi, İrəvan Müəllimlər Seminariyası çar hakimiyyətinin bölgədəki maraqları nəminə yaradılmasına baxmayaraq, 40 ilə yaxın müddətdə hazırladığı müasir dünyagörüşünə və düşüncə tərzinə malik yüksəkix-tisaslı milli müəllim kadrları ilə azərbaycanlıların üstünlük təşkil etdiyi İrəvan mahalında ədəbi-ictimai, elmi-mədəni həyatın ənənəvi dolğunluğunun və canlılığının qorunub saxlanılmasında təqdirəlayiq xidmətlər göstərmiş, pedaqoji fikir salnaməmizə yaddaqalan səhifələr yazmışdır. Seminariyanın məzunları azərbaycanlıların yaşadığı bölgələrdə dünyəvi məktəblərin açılmasında, məktəbyaşlı uşaqların təhsilə cəlb edilməsində fəal iştirak etmiş, İrəvanda, Naxçıvanda və Azərbaycanın digər bölgələrində maarifin yayılmasında böyük fədakarlıq göstərirlər.

(Ardı var)